

Gazdik Gyula:

Az egyiptomi külpolitika útja a szuezi válságig

A magyar forradalom ötvenedik évfordulóján tartott megemlékezések során az 1956-os ikerválság másik színhelyén zajló események taglalása érthetően némiképp háttérbe szorult, noha annak idején ez kapott nagyobb nemzetközi figyelmet. A szuezi válság, mely szimbolikusan a brit gyarmatbirodalom végét jelentette némi túlzással örökzöld téma. Azonban az ehhez vezető út számos olyan izgalmas témát tartalmaz, melyek ma sincsenek kellőképp feltárva.

A tanulmány főképp az ötvenes évek első felének egyiptomi külpolitikai útkeresésével foglalkozik, s a korábbi korszakkal való kontinuitás elemek hangsúlyozásával árnyalni próbálja azt az álláspontot, hogy az 1952 júliusi forradalommal külpolitikai téren is egy új időszámítás kezdődött volna a Nílus-parti országban. Az írás igyekszik azt is érzékeltetni, hogy kairói külpolitika iránya jelentős hatással volt arabközi politikára, s a nagyhatalmaknak a térséggel kapcsolatos stratégiájára.

Bevezetés

A második világháború a három kontinens találkozási pontjánál fekvő, stratégiaileg fontos közel-keleti régió hatalmi viszonyaiban jelentős változásokat eredményezett. Az európai kolonialista hatalmak közül Olaszország, mely a földrajzi értelemben vett Közel-Kelettel határos részeken rendelkezett gyarmati területekkel, elvesztette Líbiát, s Olasz-Szomáliát.¹ A libanoni és szíriai mandátum-területeinek függetlenné válásával Franciaország befolyása is jelentősen csökkent. A pénzügyi helyzet diktálta kényszer és politikai megfontolások alapján Nagy-Britannia szintén kénytelen volt a térségbeli szerepvállalását átértékelni. A munkáspárti kormány elhatározta, hogy lemond a mandátumjogairól Transzjordániában és Palesztinában, ugyanakkor ragaszkodott a térség

* Gazdik Gyula az ELTE TÁTK Politikai Tudományok Tanszékének docense, posztgraduális tanulmányait Moszkvában, Brüsszelben és Bradfordban végezte. Szűkebb kutatási területei: a közel-keleti térség 19-20. századi története, a közel-keleti politikai rendszerek sajátosságai, Magyarország és a közel-keleti államok diplomáciai kapcsolatai, a politikai iszlám. Az utóbbi években megjelent publikációi elsősorban a közel-keleti rendezési folyamattal, az izraeli pártrendszerrel, s a térség biztonságpolitikájával foglalkoztak.

¹ Olasz-Szomália 1941-től brit katonai igazgatás alá került. 1949-től az ENSZ vette át a terület ellenőrzését, de Szomália függetlenségének elnyeréséig ismét olasz közigazgatási rendszert vezették be.

legnagyobb katonai támaszpontjának, a szuezi bázisnak a fenntartásához. Az Arab Liga 1945 márciusában történt létrehozása szintén egy új korszak beköszöntét szimbolizálta: a kairói székhelyű tömörüléshez 1956-ig tíz állam csatlakozott.

A regionális politikai status quo arculatát nagyban befolyásolta, hogy a kialakulóban lévő bipoláris nemzetközi rend két vezető hatalmának, az USA-nak és a Szovjetunióknak az ellentétei a régióban meglehetősen korán jelentkeztek.² A háború után az Egyesült Államok lett a világ legerősebb hatalma, s ez eleve jelentős előnyt biztosított a számára. Ráadásul nyugati szövetségeseitől eltérően nem rendelkezett gyarmati múlttal a térségben, így törekvéseit a helyi politika is nagyobb bizalommal fogadta.³

A regionális politikába szóló belépőjegyet az Egyesült Államok ténylegesen a Görögországgal kapcsolatos brit kötelezettségek átvállalásával, illetve a feltartóztatási politikát megalapozó 1947. márciusi Truman-doktrínával váltotta meg. A külpolitikai törekvések megvalósítása során jelentkező számítási hibák azonban az USA iránti bizalmi tőkét is csökkentették. Az amerikai döntéshozók úgy vélték, hogy megfelelő emberek kiválasztásával, washingtoni segédlettel itt is liberális demokráciákat lehet meggyökereztetni. A történelmi tradíciót, a sajátos politikai kultúrát kevésbé figyelembe vevő felfogás hibáira többek közt a negyvenes évek végén lezajló szíriai puccsok hívták fel a figyelmet.⁴

² A korábbi szövetségesek első komolyabb pengeváltására az iráni válság kapcsán került sor. Az 1941 augusztusában a brit-szovjet megszállás alá került országból a teheráni konferencia határozata értelmében a külföldi erőket a háború befejezése után hat hónappal ki kellett volna vonni. Moszkva azonban csak – később hatálytalanított – olajkoncessziók kicsikarása után volt hajlandó csapatai távozását elrendelni. Végül is a szovjet, és a kötélhúzás miatt a brit erők is, az előírt határidő után két hónappal, 1946 májusában távoztak. Washington az iráni konfliktus idején támogatta brit szövetségését, eközben annak rovására is igyekezett a háború alatt megszerzett iráni pozícióit erősíteni.

³ Noha amerikai diplomaták, misszionáriusok, üzletemberek már a 19. században megjelentek a közel-keleti régióban, a kapcsolatok krónikájában az első jelentősebb fordulóponttal 1928-ban találkozhatunk. A nyitott kapuk elve alapján Washingtonnak ekkor sikerült kikényszerítenie, hogy az egykori török birodalom területén az érdekelt amerikai olajipari cégek az európai riválisokhoz hasonló mértékű kutatási és kitermelési jogokat kapjanak. Ez az ún. vörös vonal egyezmény a későbbiekben jelentős lökést adott az amerikai vállalatok további térnyeréséhez. A kapcsolatépítés korai időszakában főképp az államiség kezdeti fázisában lévő szaúdi monarchia, s Irán állt Amerika érdeklődésének előterében.

⁴ Az amerikai diplomácia először magát Sukri el-Kuvatli (1891-1967) szíriai elnököt próbálta sikertelenül rávenni arra, hogy kezdjék el a rendszer demokratizálását. A vesztes palesztin háború, s a nagyfokú korrupció nyomán növekvő elégedetlenség láttán Washingtonban a szovjetek által burkoltan támogatott felkeléstől tartottak. Amerikai részről ezért támogatták a hadsereg kurd származású vezérkari főnökének, Huszni al-Zaím (1897-1949) ezredesnek 1949. március 30-án végrehajtott hatalomátvételét. Ez volt az első katonai hatalomátvétel az arab világban. Az amerikaiak úgy gondolták, hogy Zaím megteremti a parlamentáris kormányzásra való áttérés feltételeit, s tárgyal Izraellel. A Legfelső Katonai Tanács (LKT) elnökeként államfői teendőket is ellátó Zaímnak azonban sok vonatkozásban más elgondolásai voltak, de ezek kivitelezésére nem volt ideje: a Szíriai Szocialista Nemzeti Pártot támogató tisztek felelősnek tartván őt a csoportosulás vezetőjének haláláért, Sami al-Hinnavi (1898-1950) ezredes vezetésével augusztus 14-én megdöntötték a hatalmát, őt és miniszterelnökét kivégezték. A drúzok támogatását élvező Hinnavi az LKT új vezetőjeként az államfői tisztséget egy veterán szíriai politikusnak Hasem al-Atasszinak (1875-1960) engedte át. Mindketten szorgalmazták az Irakkal való uniót, ez azonban ellentétben állt a rendszer erős emberének a kurd származású Adib ibn Haszán Sisakli (1909-1964) ezredes, valamint a mögötte álló damaszkuszi, hamai hatalmi csoport érdekeivel, s december 19-én Hinnavit eltávolították. A britekkel és a iraki király körüli ellentétben álló, inkább Kairó és Rijad, s részben Párizs támogatásában bízó Sisakli 1951. november 29-én újabb

A Fehér Ház ennél sikeresebben érvényesítette elképzeléseit az antifasiszta koalíció első összetűzésének helyszínén, Iránban. Az Angol-Iráni Olajtársaságot államosító Moszadek-kormány 1953 nyarán amerikai segédlettel történő megbuktatása a Washington irányába elkötelezett sah megerősítését, a nacionalisták meggyengítését, a Moszkva által támogatott Tudeh Párt föld alá szorítását eredményezte. A térség másik kulcsfontosságú államában, Egyiptomban, a Gamal Abdel Nasszer (1918-1970) vezette 1952. júliusi katonai hatalomátvétel előkészítésében is aktív szerepet vállaltak.⁵ A Szabad Tisztek Mozgalmának (SZTM) győzelmét sikerként könyvelhették el, mivel ez a regionális biztonságpolitikai elképzelések szempontjából igencsak ígéretesnek látszott.⁶

Az Egyesült Államoktól eltérően a Szovjetunió a régióban jóval lehatároltabb lehetőségekkel rendelkezett. Főképp a baloldali csoportokhoz köthető térségbeli befolyását a fokozott diplomáciai, politikai aktivitással próbálta szélesíteni.⁷ Ennek során Törökországtól megkísérelt határkiigazítást, támaszpont-létesítési lehetőséget, a líbiai területek egy része felett gyámsági jogokat szerezni, e törekvések azonban nem vezettek eredményre. Az arab országok közül a negyvenes évek második felében Szíriával, Libanonnal, majd Egyiptommal akart sokrétűbb, a fegyverszállítást is magában foglaló kapcsolatrendszert kialakítani. Moszkva a brit-amerikai, illetve a brit-egyiptomi ellentéteket megpróbálta a maga javára kamatoztatni. Természetesen az ideológiai válaszfalak, a helyi kommunista csoportokkal szembeni ellenséges magatartás, a kapcsolatok gyors fejlesztését nagyban befolyásolta. A közel-keleti térség második világháború utáni történetének első nagyobb vízvonalasítója, a palesztinai konfliktus

puccsot hajtott végre, a hatalmat teljesen saját kezébe vette. 1953. július 10-én formálisan elnökké választotta magát, de 1954. február 25-én egy újabb katonai hatalomátvétel nyomán őt is eltávolították, s visszaállították a parlamentáris kormányzást az országban.

⁵ Gamal Abdel Nasszer egy postamester fiaként 1918 januárjában született Alexandriában. Kairói nagybátyja otthonába kerülve 1933-ban a híres középiskola, az Al-Nahda diákja lett, melynek növendékei közül a korábbi évtizedekben sokan bekapcsolódtak a nacionalista mozgalomba, a belpolitikai küzdelmekbe. Politikai nézeteit tekintve eleinte a vezető nacionalista párttal a Vafd Párttal szimpatizált, később egy radikális nacionalista szerveződéshez, a Fiala Egyiptom Mozgalmához csatlakozott. Ennek köszönhető, hogy 1937-ben felvették a Katonai Akadémiára, amelynek később oktatója lett. Nasszert 1947 tavaszán felvették a Vezérkari Akadémiára, ennek elvégzése után őrnaggyá léptették elő. Önként jelentkezett a palesztinai hadszíntérre, s különösen a Falludzsa körüli ütközetekben szerzett érdemeket. A hadsereg állapotáról, az ellátás körüli korrupcióról szerzett élmények a harcokban megsebesült katonatisztre rendkívül kiábrándítólag hatottak, s nagy szerepet játszottak a társadalmi változások iránti tenni akarása megerősítésében. A forradalom előtt alezredesként a Vezérkari Akadémia tanáráként dolgozott.

⁶ Az SZTM megalakítását Nasszer és tisztársai a második világháború idején határozták el, a komolyabb szervezkedés azonban az 1948-as palesztin háború után indul meg. A következő év őszén létrejött az operatív irányító központ. A csatlakozó tiszteket öt fős sejtekbe osztották, az így kialakított hálózat a hadsereg nagy részére, sőt a katonai elhárításra is kiterjedt. Az egyes haderőnemeknél lévő sejteket reszortfeladatok szerint csoportosították. A pontos szervezeti felépítést csak Nasszer és helyettese, Abdul Hakim Amer (1919-1967) ismerte. Az SZTM presztízsét nagyban növelte, hogy ügyüknek az idősebb katonatisztek közül sikerült megnyerni a palesztinai háború hősének, Mohamed Nagib (1901-1970) tábornoknak a támogatását.

⁷ A Szovjetunióknak 1945 előtt a Hidzsázi-Nedzsi Királysággal (1926) (1932-től Szaúd-Arábia), Észak-Jemennel (1929), s Egyiptommal (1943) létesültek diplomáciai kapcsolatai.

kapcsán Moszkva Washingtonhoz hasonlóan támogatta az ENSZ Közgyűlés 181. számú határozatát, mely felosztotta a korábbi brit mandátumterületet.⁸

Az 1948. május 14-én létrejött Izrael Államot ugyan az Egyesült Államok ismerte el elsőként, de a Szovjetunió a fegyverszállításra is kiterjedő tevékeny támogatást biztosított a zsidó állam számára az első arab-izraeli háború időszakában. Mindez azonban nem vezetett egy hosszabb távú kapcsolatrendszer megalapozásához.

A térség jövőjére árnyékot vető arab-izraeli konfliktus ellenőrzés alatt tartása céljából az USA, Nagy-Britannia és Franciaország 1950 májusában bejelentette, hogy korlátozzák az érintett államoknak történő fegyvereladásokat. Arab stratégiai értékelés szerint a három hatalom a paritást tekintve Izraelnek kedvezőbb helyzetet akart állandósítani. A rendelkezések betartásának ellenőrzésében a Szuezi Csatorna Társaság is részt vett.

Az egyiptomi fordulat, a külpolitikai kontinuitás főbb területei

A közel-keleti régió politikai folyamatait befolyásoló regionális változások sorában az arab-izraeli konfliktus mellett a másik jelentős fejlemény az 1952-es egyiptomi forradalom volt. A kairói hatalmváltás után a térség és a nagyhatalmak fővárosaiban élénk érdeklődéssel kísérték, hogy a monarchikus államformát a köztársasággal felváltó, a többpártrendszert betöltő, a korrupciónak hadat üzenő, a földreformot és más modernizációs lépéseket végrehajtó rendszer a külkapcsolatok terén milyen politikát követ. A témával foglalkozó publikációkban gyakorta találkozunk olyan leegyszerűsítésekkel, hogy a katonai rezsim külpolitikai törekvései is merőben újak voltak a korábbi korszakhoz képest. Az igazság ezzel szemben az, hogy a legfőbb döntéshozó szervvé vált Forradalmi Parancsnoki Tanács (FPT), s az új kormány külpolitikai prioritásainál többnyire a kontinuitás érvényesült.

A forradalom céljairól a hatalomátvétel után nyilvánosságra hozott hat alapelv első helyen említette az 1882 óta tartó brit katonai jelenlét felszámolását.⁹ Egyiptom formálisan az

⁸ Az ENSZ Közgyűlés 1947. november 29-i született felosztási határozata a palesztinai mandátumterület 56 százalékát egy létrejövő zsidó, 44 százalékát pedig egy arab államnak ítélte. Ez utóbbi a nemzetközi ellenőrzés alatt maradt zónát is magában foglalta. Igaz a határozat arról is rendelkezett, hogy a zsidó állam területén egy jelentős számú arab, míg a másik oldalon elvileg jóval kisebb számú zsidó populáció maradhatott volna. A két állami megoldást arab részről ekkor elutasították, a kijelölt határokat cionista oldalról is ideigleneseknek tekintették. Az Izrael Állam kikiáltása után kirobbant háború a meg sem alakult arab állam területének felosztásához vezetett. A történelmi fordulópont a helyi palesztin társadalmat teljesen szétzilálta: közel 800 ezer arab menekült el a lakhelyéről, a másik oldalon a megtorló lépések eredményeként több százezer zsidó kényszerült távozásra főként Izraelbe a térségbeli arab államokból. A konfliktus a három monoteista vallás találkozási pontját a nemzetközi élet állandósuló feszültségforrásává tette.

⁹ A többi célkitűzés magában foglalta a feudális maradványokkal átszőtt földbirtokrendszer és a monopóliumok eltörlését, a korrupció felszámolását, a társadalmi igazságosság megteremtését, erős nemzeti hadsereg és

1936-os angol-egyiptomi egyezményben nyerte vissza a függetlenségét. De ezt a brit nagykövet előjogai, a csatorna-övezetben állomásozó brit erők beárnyékolták. A háborút követő években az egyiptomi kormányok véget akartak vetni a katonai jelenlétnek, de az erről szóló tárgyalások zátonyra futottak. Kairó 1947 augusztusában a vitát az ENSZ BT elé vitte, de a testület végül nem foglalt állást a kérdésben. Az egyre élesedő konfliktus hatására az akkor hivatalban lévő Vafd kormány 1951 októberében egyoldalúan felmondta az 1936-os egyezményt. Noha a hatalomra jutó Szabad Tisztek sem zárták ki a fegyveres harc lehetőségét, ebben a vonatkozásban a fő céljuk az volt, hogy a brit erők kivonásáról egyezményt írjanak alá Londonnal, s ehhez megpróbáljanak nemzetközi támogatást szerezni.

A másik fontos prioritás, ahol jól látható volt a kontinuitás, a szudáni kérdés volt. Afrika legnagyobb állama 1899 óta angol-egyiptomi kondominium volt, de a terület felett irányadó befolyással a londoni kormány rendelkezett. A kialakult gyakorlat ütközött az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, mely a Nílus-völgy egységének megteremtésére törekedett. Az 1936-os egyezmény nem változtatta meg a hatalmi viszonyokat Szudánban. Kairó 1951-es egyoldalú lépése azt is jelentette, hogy Egyiptom nem ismeri el a fennálló status quot a szomszédos országban. Miután bejelentette az egyezmény eltörlését, az akkor hivatalban lévő miniszterelnök, Musztafa en-Nahhász Egyiptom uralkodóját a két ország királyának nyilvánította. A katonai hatalomátvétel után az új döntést hozó centrum, FPT a szudáni kérdésnek úgyszintén nagy jelentőséget tulajdonított.¹⁰ Erre utal, hogy Nasszer a „Forradalom filozófiája” című 1953-ban kiadott munkájában, az „afrikai kört” – ami ekkor burkoltan egyet jelentett Szudánnal – a második helyen említette az egyiptomi külpolitikai prioritások sorában.¹¹ A Szabad Tisztek által is dédelgetett egyesítési tervek azonban végül is lekerültek a napirendről, mivel az 1954-es szudáni népszavazás ezt a lehetőséget elutasította, s három éves átmeneti periódus után 1956 januárjában Afrika legnagyobb állama elnyerte a függetlenségét.

A kontinuitás harmadik eleme a semleges külpolitikai irányvonal volt. Ennek a formálódása az 1940-es évek második felében kezdődött, amikor Egyiptom megpróbálta kiszélesíteni az addigi külkapcsolatait. A figyelemre méltó lépések közt lehet említeni, hogy a királyi kormány a Szovjetunióval 1950 elején nagykövetségi szintre emelte a diplomáciai kapcsolatokat. A koreai háború kirobbanása után az ENSZ Biztonsági Tanácsában az egyiptomi képviselő tartózkodott a szavazástól, amikor az Észak-Korea elleni kollektív fellépést

demokratikus rendszer kiépítését. Gazdik Gyula: Nasszer ideológiai-politikai arculatának formálódása és a Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése (1935-1952). in: Tarbai Gabriella – Meszerics Istvánné (szerk.): *A fejlődő országok múltja és jelene II.* TITI, 1984. 163. o.

¹⁰ Mohamed Nagib tábornok a Forradalmi Parancsnoki Tanács vezetője mellesleg félig szudáni származású volt.

¹¹ Nasser, Gamal Abdul: *Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution.* Public Affairs Press, 1955. 88. o.

indítványozó amerikai javaslatról döntöttek. Ebben az időben a szovjet fegyverek vásárlása is komoly mérlegelés tárgyát képezte, mivel a nyugati hatalmak elutasították, hogy fegyvereket adjanak el az országnak. A Nahhász-kormány 1951-ben nem támogatta a regionális védelmi tömörülés, a Közel-keleti Védelmi Parancsnokság tervének megvalósítását, melyet Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország és Törökország javasolt.¹² A katonai hatalomátvétel után a Szabad Tisztek se akartak olyan szerveződésekhez csatlakozni, mely nyugati vagy szovjet befolyás alatt állt.

A negyedik prioritás, ahol a kontinuitás elemei érvényesültek, az arab-izraeli konfliktus volt. A királyi kormány élesen támadta a Palesztinába irányuló zsidó bevándorlást, s az ENSZ Közgyűlés 181. számú határozatát. Több más arab országhoz hasonlóan Egyiptom is részt vett az Izrael elleni 1948-as háborúban. A katonai fiaskónak súlyos hatása volt az ország belpolitikai életére. Az 1949-es fegyverszüneti megállapodás értelmében, a korábbi mandátum-területből a Gázai-övezet egyiptomi fennhatóság alá került. Az Arab Liga 1950 áprilisában megtiltotta a tagállamainak, hogy békeszerződést kössenek a zsidó állammal, s kötelezte őket, hogy gazdaságilag bojkottálják Izraelt. Egyiptom az Izraelbe tartó hajók útját az Akabai-öböl bejáratánál már gyakorlatilag 1949-től megakadályozta, két évvel később ezt a Szuezi-csatornára is kiterjesztette. A magatartás megváltozására számító izraeli kormányzat először üdvözölte az egyiptomi katonai hatalomátvételt, de rövidesen felismerték, hogy noha a Szabad Tisztek óvatosabbak, gyakorlatilag nem változtatnak az előző kormányok ellenséges magatartásán.

Az egyiptomi külpolitika új elemei

A külpolitikai prioritásokban bekövetkező változások elsősorban a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyt érintették. Az új kairói rezsim igyekezett kiaknázni az Egyesült Államokkal a hatalomátvétel előkészítése során kialakult kooperációban rejlő lehetőségeket. A gazdaság és a

¹² A négy említett állam a kairói kormánynak megígérte, hogy csatlakozás esetén Nagy-Britannia átértékeli az 1936-os egyezményt, formálisan Egyiptomnak átengedi a szuezi bázist, de ezzel ténylegesen az új szervezet rendelkezne. A szerveződés kötelékében maradó erők kivételével kilátásba helyezték a brit erők kivonását a csatornaövezetből. A Főparancsnokság főhadiszállását egyiptomi területen akarták felállítani. A négy kezdeményező hatalom 1951. novemberi nyilatkozata hangsúlyozta, hogy „a Közel-Kelet védelme létfontosságú a szabad világ számára”, a fő cél a csatlakozó államok támogatása abban, hogy be tudják tölteni szerepüket a térség védelmében. A NATO-val szorosan együttműködő szervezet fő feladata békében a tervezés lett volna, konfliktus esetén a főparancsnok dönthetett a rendelkezésére álló erők fölhasználásáról. A szovjet térnyerés megakadályozását, a térség katonai ellenőrzését célzó terv kezdettől fogva kétséges volt: a térségben gyarmati múlttal, illetve még gyarmatokkal rendelkező államokat, a velük konfrontáló nacionalista politikai erőket, az arab országokat és Izraelt egy táborba akarta tömöríteni. Az elképzelés, végül is megbukott, Moszkva is élesen reagált a tervre, amelyben komoly veszélyt látott birodalma

hadsereg modernizálásához nyújtandó támogatás mellett, Washingtontól jelentős segítséget reméltek grandiózus tervük, az asszuáni vízi erőmű felépítéséhez. Az USA-val való szorosabb együttműködés, a kommunisták, illetve baloldali szakszervezeti vezetők üldözése a Szovjetunióval való kapcsolatok átmeneti visszaeséséhez vezetett. Moszkva és az egyiptomi kommunisták élesen támadták a katonai rezsim vezetőit, még az ország modern kori történetében nagy jelentőséggel bíró 1952 őszi földreformról is eléggé elmarasztalóan vélekedtek.¹³ A szovjet vezetés eleinte nem nagyon vette észre, hogy Kairó nem törekszik stratégiai partnerségre az Egyesült Államokkal. Pedig egyfajta jelzés is lehetett, hogy az egyiptomi vezetők, igaz ekkor még a színpalak mögött, egyre gyakrabban bírálták Washington regionális törekvéseit. Sőt a fordulat után néhány hónappal közvetítőkön, így a magyar diplomácián keresztül informális kapcsolatot létesítettek a Kínai Népköztársaság megbízottaival.¹⁴ Ez eléggé kockázatos lépés volt, mivel a „kommunista Kínával” való bárminemű együttműködés vörös posztó volt az Egyesült Államok szemében. Kairó alternatíva keresését nagyban stimulálta, hogy Washington egyáltalán nem sietett az Egyiptom által kért támogatásokról szóló tárgyalások elkezdésével. Előbb egyértelmű bizonyosságot szerettek volna kapni arról, hogy regionális stratégiai terveikben a legnépesebb arab államra hosszabb távon is építhetnek.

A Közel-keleti Védelmi Parancsnokság tervének kútba esése után, ezúttal az 1953 januárjában hivatalba lépő Eisenhower-adminisztráció próbálta Kairó támogatását egy újabb védelmi paktumhoz megszerezni. Az ezt felvető új amerikai külügyminiszter, John F. Dulles azonban 1953 májusában üres kézzel távozott az egyiptomi fővárosból. Nasszer, aki az ország irányítását ténylegesen a kezében tartotta, eléggé világosan a tudtára adta, hogy országa számára nem a szovjet fenyegetés, hanem a csatornaövezetben lévő brit csoportosítás jelenti a fő biztonsági kihívást.¹⁵ Amerikai részről szerették volna, ha Kairó változtat a zsidó állammal szembeni ellenséges magatartásán. Noha az új egyiptomi kormányzat óvatosabb volt Izrael irányába, mint elődei, az Arab Liga 1950. áprilisi határozatait továbbra is érvényesnek tekintette. Washington 1954-ben meglehetősen sovány, mindössze tíz millió dollár értékű

biztonságára nézve. Khalil, Muhammad: *The Arab States and the Arab League. A Documentary Record, Vol. II. International Affairs*, Khayats, 1962. 314-317. o.

¹³ Az 1952 szeptemberében kibocsátott földtörvény 200 feddánban (84 hektár) szabta meg az egy birtokos tulajdonában tartható birtok felső határát, de az első két gyerek után még további száz feddánt (42 hektár) engedélyezett. Az agrárstruktúra módosítása mellett sor került a bérleti viszonyok és a mezőgazdasági munkások munkabérének rendezésére.

¹⁴ *Egyiptomi-kínai kereskedelmi kapcsolatok Magyarországon keresztül*. MOL, XIX-J-1-j, Egyiptom, 1945-1964. 17. dob., 002012/52. sz.

¹⁵ Nasszer 1953 tavaszán formálisan a második ember volt az FPT-ben, pozíciója erősödését jelezte, hogy májusban miniszterelnök-helyettség és belügyminiszterré nevezték ki, ezzel a közigazgatás irányítása is a kezébe került.

gazdasági támogatást nyújtott Egyiptomnak. Kairó haragját a Fehér Ház a szuezi katonai bázis kiürítéséről szóló brit-egyiptomi tárgyalások sikeres befejezésének előmozdításával próbálta tompítani. Persze ebben a gesztusban nagyobb szerepet játszott az a megfontolás, hogy a keletkező űrt még inkább az Egyesült Államok tölthetné be, nem is szólva arról, hogy ezzel a regionális védelmi tervvel kapcsolatos amerikai elképzelés elutasításának legfőbb nasszeri érve elesne.

Az egyiptomi kormányzat számára jelentős siker volt, hogy hosszú tárgyalások után Nagy-Britanniával 1954 októberében sikerült aláírni a támaszpont húsz hónap alatt történő kiürítéséről szóló egyezményt. Az öröm azonban mégsem volt teljes, mivel a megállapodás lehetővé tette a brit csapatok visszatérését, ha a térség népeit „veszély fenyegetné”. Nem sokkal ezután azonban az USA, a nyugati hatalmak és Egyiptom érdekellentéteiből egy törésvonal keletkezett. A védelmi tömörülés létrehozására irányuló nyugati nyomás ellentétes volt az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, mely potenciálisan vezető szerepre törekedett az arab világban. Ez sem volt előzmény nélküli, hiszen már Mohamed Ali (1805-1848) pasa, a modern Egyiptom létrehozója, az 1830-as években kísérletet tett az Ottomán Birodalomnak egy arab dominanciájú hatalmi entitássá való átalakítására. Az arab egység gondolata az első világháború után Egyiptomban is nagyobb teret nyert. Nasszer, aki fiatal korában találkozott ezekkel a nézetekkel, a *Forradalom filozófiája* című írásában az egyiptomi külpolitika hosszú távú prioritásai közt az arab kört első helyen említette.¹⁶

A nyugati törekvéseket Egyiptom a szocialista és a semleges országokkal való együttműködés erősítésével próbálta ellensúlyozni. A kapcsolatok kiszélesítését nagyban elősegítette, hogy Sztálin halála után Moszkva változtatott a fejlődő, így az arab térség nacionalista mozgalmaihoz fűződő viszonyán, s egy széleskörű, imperialista-ellenes nemzeti egységfront létrehozásának propagálása kerül előtérbe. A korábbi években éles kritikával illetett nacionalista vezetők, köztük az 1954 őszi országában már teljhatalommal rendelkező Nasszer is, a szovjet hatalmi érdek módosulásával más megítélés alá kerültek. Egyiptom és a Nyugat közti kapcsolatok romlása jó alkalom volt arra, hogy Moszkva kiterjessze befolyását ebben a stratégiaileg fontos térségben, megvalósítván egy régi, már a cári időszakban dédelgetett álmot a Földközi-tenger keleti medencéjében való stabil jelenlétet. A keleti tömb államaival nemcsak a gazdasági kapcsolatok javultak, hanem az esetleges fegyvervásárlásról még 1953 végén elkezdődött titkos tárgyalások 1954 folyamán mind sűrűbbé váltak.

¹⁶ Nasszer: i. m. 88. o.

A britekkel kötött megállapodás után Kairó jelezte Moszkvának, hogy Nasszer részt fog venni az indonéziai Bandungba tervezett afro-ázsiai konferencián. Egyiptom decemberben egyértelművé tette, hogy a NATO-tag Törökországgal nem kíván szerződést kötni, ezzel az USA által inspirált védelmi paktum terve előtt újra becsapta az ajtót. Amire Egyiptom nem volt hajlandó, azt arab riválisa, Irak felvállalta: a Nyugat-barát ország miniszterelnöke, Nuri Szaid 1955 januárjában Kairóban közölte, hogy rövidesen aláírják Ankarával a biztonsági egyezményt. Nem sokkal később, február 24-én a két ország képviselői az iraki fővárosban kézjegyükkal látták el a megállapodást, mely Bagdadi Paktum néven vonult be a régió történetébe. Az egyezményhez rövidesen Nagy-Britannia, Pakisztán és Irán is csatlakozott, a tömörülést az Egyesült Államok kívülről támogatta. De Washington várakozásaival szemben Irakon kívül más arab országok nem léptek be a szerveződésbe. A szovjet külügyminisztérium elítélte az új katonai tömb létrehozását, egyúttal támogatásáról biztosította az érintett térségbeli államokat. A korábban már elhatározott szándékának megfelelően, a nyugati hatalmak rosszallása ellenére, Nasszer 1955 áprilisában részt vett a bandungi konferencián. A békés egymás mellett élés tíz alapelvét elfogadó esemény Nasszer semleges orientációját nagyban megerősítette.¹⁷

Ebben a periódusban a törésvonal Kairó, a nyugati hatalmak és helyi szövetségeseik közt egyre inkább szélesedett. Az ekkor ismertté vált egyiptomi stratégiai elemzések hangsúlyozták, hogy a Bagdadi Paktum az arab nacionalizmust, s az arab egységet veszélyezteti. A Nyugattal való szorosabb kapcsolatokat csak Egyiptom arab világban játszott vezető szerepének elismerése, s a térségbeli államok elmaradottságának csökkentéséhez nyújtott fokozott támogatás mellett tudták elképzelni. Az amerikai tervektől eltérően a közel-keleti térség biztonságát nem a Törökországot és esetleg Izraelt is magában foglaló védelmi szervezet, hanem egy északi, egy balkáni, s egy de facto kairói irányítás alatt álló arab védelmi tömörülés együttműködése révén kívánták megoldani.¹⁸

Az USA számára fontos volt Egyiptom, de Washington az érdekeit egy diverzifikáltabb térségbeli kapcsolatrendszer kialakítása révén próbálta érvényesíteni. A fő szempont a nagy rivális térnyerésének meggátlása volt. Moszkva a térségbeli befolyásának kiterjesztése érdekében hajlandó volt – legalább is átmenetileg – Kairó vezető szerepét az arab világban elismerni, s Nasszer modernizációs igényeit sok vonatkozásban teljesíteni. Még a Bagdadi

¹⁷ Ezek között az elvek közt szerelt többek között a kis és nagy nemzetek egyenjogúsága, tartózkodás az agressziótól vagy az attól való fenyegetéstől, a viszályok békés rendezése, a kölcsönös érdekek, és együttműködés előmozdítása, valamennyi nemzet szuverenitásának és területi sérthetetlenségének a tiszteletben tartása. Tóthné Nagy Magdolna: *Belgrádtól Delhiig*. Kossuth, 1984. 17. o.

Paktum megkötésének időszakában Egyiptom kisebb volumenű fegyvervásárlásról állapodott meg Csehszlovákiával. Nem sokkal ezután fedájín akciókra válaszként Izrael komoly katonai csapást mért Gázában, mely jelentős egyiptomi veszteségekkel járt. Ezt követően Nasszer elhatározta, hogy egy nagyobb méretű katonai egyezményt köt a keleti tömb államaival. Júliusban Egyiptom közel 150 millió dollár értékű fegyver szállításáról állapodott meg a Szovjetunióval, s más kelet-európai beszállítókkal. Az erről szóló egyezményt szeptember 20-án Csehszlovákiával írták alá Varsóban, melyet Nasszer egy héttel később jelentett be.¹⁹

Ez nagy horderejű döntés volt, mellyel Egyiptom átlépett a nyugati hatalmak által 1950-ben kialakított status quon, s a fegyverkezés új szakasza nyílt meg a térségben. Az egyiptomi döntés az amerikai-brit stratégiai érdekeket érzékenyen érintette. Ellenlépésként megkezdődtek Irakba a fegyverszállítások, s az Egyesült Államok nem emelt kifogást az ellen, hogy Franciaország fegyvereket adjon el Izraelnek.

Ugyanakkor az USA és Nagy-Britannia több lépést is tett az arab-izraeli feszültség enyhítése, illetve az egyiptomi külpolitikai stratégia megváltoztatása érdekében. Az amerikai elnök által felkért szakértő, Eric Johnston 1955 augusztusában a Jordán folyót és vízgyűjtő területét érintő regionális vízmegosztási tervet terjesztett elő, de ez a politikai klíma romlása miatt végül is az érintett országok részéről nem került komoly mérlegelésre. Anthony Eden brit miniszterelnök az arab-izraeli konfliktussal foglalkozó, a londoni Guildhall-ban november 9-én elhangzó beszédében élesen támadta Moszkvát a térségbe irányuló fegyverszállítások miatt, s az arab-izraeli konfliktus rendezésének legfőbb előfeltételét a határokról szóló kompromisszumos megállapodásban látta, melyet az USA és más nagyhatalmak garantálnának. Ugyancsak hangsúlyozta a menekültek fokozott megsegítésének fontosságát.²⁰

Miután hírek érkeztek arról, hogy a Szovjetunió támogatást ajánlott az asszuáni projekt megvalósításához, – évekig tartó huzavona után – az USA, Nagy-Britannia és a Világbank a vízi erőmű felépítéséhez decemberben szintén támogatást ígértek.²¹ Eisenhower és Eden 1956.

¹⁸ *A közép keleti védelmi stratégia kérdése, s Egyiptom álláspontja ezzel kapcsolatban.* MOL, XIX-J-1-j, Egyiptom, 1945-1964. 9. dob., 005897/55. sz.

¹⁹ Az egyezmény révén Egyiptom több, mint 120 MIG-15-ös repülőgépet, 30-60 IL-28-as bombázót, gyakorló- és szállító gépeket, 200 közepes és nehéz harckocsit, tüzérségi fegyvereket kapott. Emellett rombolók, aknaszedők, s három tengeralattjáró is volt a szállítási listán. Ginat, Rami: *The Soviet Union and Egypt, 1945-1955.* Routledge, 1994. 212-215. o.

²⁰ Eden szerint az arabok az 1947. novemberi felosztási döntéssel kezdődő ENSZ határozatokat fogadják el kiindulópontként, s hajlanának ennek alapján párbeszédet kezdeményezni Izraellel. A zsidó állam az 1949-es fegyverszüneti vonalaktól indul ki. A miniszterelnök úgy vélte a két kiindulópont közt lehet megoldást találni. Hurevitz, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record II.* Princeton, 1956. 413-415. o.

²¹ Az asszuáni létesítményt 12 év alatt akarták felépíteni, a költségeket 1,3 milliárd dollárra becsülték, ebből 900 millió dollárt, helyi fizetőeszközben Egyiptomnak kellett biztosítania, a Világbank 200, az USA és Nagy-Britannia pedig az első stádiumban 56, illetve 14 millió dollárt, a későbbi fázisokra további 130 millió dollárt ígértek. Goldschmidt, Jr. A. – Johnston, R.: *Historical Dictionary of Egypt.* American University, Cairo, 2004. 62. o.

januári washingtoni megbeszélésük során megerősítették, hogy támogatják az asszuáni terv megvalósítását, s egyetértettek abban, hogyha Nasszer részéről politikai együttműködési készség jelentkezik, azt nyugati részről viszonzni kell. A Fehér Házban lezajlott találkozáson jóváhagyott stratégia ekkor még lehetőséget látott arra, hogy az egyiptomi politika irányát a projekt támogatásán keresztül befolyásolják.

Washington 1956 januárjában különleges jogokkal felruházott elnöki megbízottat küldött a térségbe a közel-keleti béke ügyének előmozdítására. Robert Anderson két hónapos Kairó és Tel-Aviv közti ingadiplomáciája azonban kudarccal végződött. A helyzetet még inkább elmérgesítette, hogy március 1-jén, Selwyn Lloyd angol külügyminiszter kairói látogatásával egy időben Huszein jordániai király (1952-1999) váratlanul menesztette Glubb pasát (Sir John Bagot), aki negyedszázada állt az Arab Légiónél. A Bagdadi Paktumba való belépés elutasítása mellett rövid időn belül ez volt a fiatal hásimita uralkodó második barátságtalan gesztusa, melyben Eden Nasszer kezét látta.

Az Anderson misszió zátonyra futása és a Glubb ügy után London és Washington egyetértettek abban, hogy a Kairóval szembeni politikát meg kell változtatni, a megoldás módjait illetően azonban eltérések voltak. Az eseményekből Eden azt a következtetést vonta le, hogy Nasszer a szovjet politika eszköze, célja a nyugati befolyás teljes aláírása, ezért a Nílus-parti ország éléről mielőbb el kell távolítani. Az amerikai elnök által március 28-án jóváhagyott „policy paper”, az Omega-terv, ennél óvatosabb volt. Ez hangsúlyozta, hogy Nasszer számára világossá kell tenni, hogy nem lehet egyszerre szorosán együttműködni a Szovjetunióval, s élvezni a legnagyobb kereskedelmi kedvezményből adódó előnyöket. Az Omega-terv előírta, hogy továbbra is tagadják meg a fegyvereladásokat, halogassák az olaj és gabonaszállításokat, késleltessék az asszuáni projektről való tárgyalások befejezését, Szaúd-Arábiát próbálják meg Egyiptomtól eltávolítani, s segítsék elő, hogy a szaúdi uralkodó Nasszerrel szemben az arab világ egyik meghatározó vezetője legyen. Mindazonáltal amerikai részről nem akarták az egyiptomi vezető előtt végleg bezárni az ajtót, tartottak attól, hogy ezzel teljesen Moszkva karjaiba lökik.

Ezt követően a térségben rendkívül felgyorsultak az események. Egyiptom áprilisban formális katonai egyezményt írt alá Dzsiddában Szaúd-Arábiával és Jemennel, majd pedig május 16-án bejelentették a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Kínai Népköztársasággal. Noha Peking és Kairó együttműködése nyílt titok volt, a lépés részben válasz volt arra, hogy az asszuáni projekt finanszírozásáról szóló megállapodás megkötését nyugati részről hónapok óta halogatták. Dulles külügyminiszter május közepén közölte az egyiptomi nagykövettel, hogy

megfelelőképp előkészített megállapodás hiányában más célra csoportosították át a folyó pénzügyi évben a projekt kezdeti munkálatainak támogatására szánt összeget. De célzott rá, hogy a politikai kapcsolatok javulása esetén a következő pénzügyi év előirányzatainak a tárgyalásánál a Kongresszus támogatását könnyebb lenne elnyerni.²² Május végén amerikai illetékesek közölték a nagykövettel, hogy a kapcsolatok javulásának előfeltétele, hogy Egyiptom maradéktalanul teljesítse a pénzügyi előfeltételeket, hivatalosan is jelentse ki, hogy nem lesz több fegyverüzlet a Szovjetunióval, s segítse elő az arab-izraeli kiegyezést.²³

Nasszernek alig maradt kétsége afelől, hogy nyugati részről végül is elállnak a projekt támogatásától. Annak demonstrálására, hogy céljaitól semmilyen nyomásgyakorlással nem lehet eltéríteni, a csatornaövezetből június közepén befejeződött brit evakuáció utáni látványos ünnepségek jó alkalmat kínáltak. A több napon át tartó ünnepségen, melyen számos külföldi vendég, köztük Dmitrij Sepilov szovjet külügyminiszter is részt vett, Nasszer hangsúlyozta, hogy a brit erők távozása nemcsak Egyiptom, hanem az egész arab világ ünnepe. Látványos katonai demonstrációval is igyekezett alátámasztani az ünnepségen többször is elhangzó kijelentését, hogy Egyiptomnak a térség megvédéséhez megvan az ereje, s semmi szükség nincs arra, hogy a brit erők e célból visszatérjenek. A Sepilovval való tárgyalásokról kiadott közlemény aláhúzta: a semleges külpolitikát követő egyiptomi kormány fontosnak tartja, hogy kapcsolatai bővüljenek a szocialista országokkal.²⁴ Nasszer karizmáját tovább erősítette, hogy az ünnepséget követő népszavazáson az ország elnökévé választották.

Nasszer sejtése már néhány héttel elnökké választása után beigazolódott. Július 19-én Dulles külügyminiszter magához kérte Ahmed Huszein egyiptomi nagykövetet, s eléggé megalázó körülmények között átadott jegyzékben hivatalosan közölte az adminisztráció nyilatkozatát arról, hogy az Egyesült Államok visszavonja az asszuáni vízi erőmű felépítésének támogatására korábban tett ajánlatát. A jegyzék az indokok közt megemlítette, hogy Egyiptom a Nílus vízfelhasználási jogait a többi érintett állammal nem tisztázta, s kétségek merültek fel afelől, hogy Kairó tudja-e biztosítani a munkálatokhoz szükséges összegeket.²⁵ Az amerikai külügyminiszter kifejtette, hogy az építkezéshez szükséges hatalmas összeg előteremtése az egyiptomi népnek súlyos megpróbáltatást fog jelenteni. Majd ironikusan azt is hozzátette, hogy az erőmű felépítésének dicsőségét meghagyják Moszkvának.²⁶

²² Bowie, Robert R.: Eisenhower, Dulles, and the Suez Crisis. in: Louis, WM Roger - Owen, Roger. (szerk.), *Suez, 1956: The Crisis and Its Consequences*. Clarendon Press, 1989. 192. o.

²³ Heikal, Mohamed: *The Cairo documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*. Doubleday, 1973. 62-63. o.

²⁴ 1956 június hónapról készített külpolitikai összefoglaló. MOL, XIX-J-1-j, Egyiptom 1945-1964, 5. dob., 0049/5. sz.

²⁵ Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan 2006. 324. o.

²⁶ Heikal: i. m. 67. o.

A szuezi válság

Nasszer Joszip Broz Titóval és Dzsaváharlál Nehru indiai miniszterelnökkel Jugoszláviában tárgyalt, amikor az amerikai ajánlat visszavonásáról értesült. Tisztában volt azzal, hogy ez a lépés Nagy-Britannia és a Világbank döntését is meghatározza. Visszatérve Kairóba Mohamed Heikal szerint Nasszer július 21-én döntötte el, hogy válaszlépésként államosítani fogja Szuezi Csatorna Társaságot.²⁷ Elhatározását biztonsági okokból nem a forradalom negyedik évfordulóján, hanem három nappal később, július 26-án Alexandriában elmondott beszédében jelentette be, s közölte, hogy a hajóforgalom bevételeiből fogják fedezni a vízi erőmű felépítését. Az Izraelt, az imperializmust, a Világbank vezetését elítélő, az arab nacionalizmust dicsőítő beszéd bombaként hatott az egész világon. A lépésnek óriási volt a stratégiai jelentősége, hiszen a Közel-Keleten termelt kőolaj közel a felét a csatornán át szállították, az 1955-ben áthaladó 15 ezer hajó háromnegyede valamely NATO tagállamhoz, egyharmada Nagy-Britanniához tartozott.²⁸

Az államosítás kihatásai hátrányosan érinthették a térségbeli nyugati, főképp a brit tőkeérdekeltségeket. Az államosításról szóló döntés nem volt egy hirtelen elhatározás eredménye, mivel egy ilyen lépést nem lehet néhány nap alatt előkészíteni. A hatalom új birtokosai már a forradalom győzelme után nagy figyelmet fordítottak a Szuezi Csatorna Társaság működésére. 1953-ban létrehozták a Szuezi Csatorna Hivatalt, hogy készüljön fel 1968-ra, a 99 éves koncessziós időszak végére. Nasszer utasította a hadseregvezetést, hogy térképezze fel a társaság műszaki lehetőségeit, s 1955-ben a katonai felderítést megbízta azzal, hogy gyűjtsön információt a társaság profitjáról, külső kapcsolatairól. A különböző elemzések alapján Nasszer 1956 derekán úgy vélte, hogy elvileg lehetséges a társaság államosítása.²⁹

Az egyiptomi vezető lépése által leginkább érintett állam, Nagy-Britannia, az ellenintézkedések megtervezésekor főképp Franciaországra számíthatott. Párizs nemcsak a társaságban lévő érdekeltségeinek a veszélyeztetettsége miatt került a Londonnal egy táborba, hanem azért is, mivel úgy gondolta, hogy a szuezi ügy jó alkalom arra, hogy az algériai felkelők fő támogatóját, az egyiptomi rendszert megdöntsék, s ezzel Franciaország tengerentúli

²⁷ Heikal: i. m. 68. o.

²⁸ Gazdik Gyula: A Közel- és a Közép-Kelet. in: Diószegi István, Harsányi Iván, Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*, III. kötet, 1945-1995. Korona Kiadó, 1997. 307. o.

²⁹ Alterman, J. B.: American aid to Egypt in the 1950s: from hope to hostility. *Middle East Journal*, Vol. 52. No. 1. (1998), 67-69. o.

megyében stabilizálhatják a helyzetet.³⁰ Volt még egy tényező, mely a két ország együttműködését erősítette: a londoni és párizsi vezetők számára a meghatározó politikai élmény a második világháború volt, ennek alapján úgy vélték, hogy az engedmények müncheni politikáját nem lehet még egyszer megismételni. London bosszúságára azonban az amerikai megközelítés különbözött a nyugat-európai szövetségesekétől.

Az egyiptomi kérdés kezelésében a brit és amerikai álláspontban már márciusban felszínre került különbségek a válságmenedzselés során még markánsabbá váltak. Washington egyetértett a pénzügyi szankciós lépésekkel, de az Eden által kezdetből favorizált katonai megoldást nem támogatta. Számukra elsődleges szempont volt a csatornán való áthaladás biztonságának garantálása. Eisenhower attól tartott, hogy az erőszakos fellépés veszélybe sodorja a nyugati világ olajellátását, s „Dakartól a Fülöp-szigetekig” szembesülni kell a negatív konzekvenciákkal. Nem is szólva arról, hogy a csatorna-övezetben jelentős erőt kellene állomásoztatni, amely ki lenne téve terrortámadások veszélyének.

Az amerikai vezetők úgy vélték, hogy Nasszert békés úton kell rákényszeríteni arra, hogy egyezzen bele a csatorna nemzetközi igazgatás alá helyezésébe. Ha ezek az eszközök eredménytelenek lesznek, akkor kell az erő alkalmazását megfontolni, s ekkor egy ilyen lépést valószínűleg a nemzetközi közvélemény is elfogadja. Washingtonnak sikerült partnereivel elfogadtatnia, hogy hívják össze a csatornát használó országok képviselőinek tanácskozását. Az augusztus 16-án Londonban megnyílt fórum munkájában végül is 22 állam vett részt, Egyiptom nem ismerte el a nemzetközi értekezlet kompetenciáját, s ezért nem küldte el képviselőjét a tanácskozásra. A Szuezi-csatorna nemzetközi ellenőrzés alá helyezéséről szóló javaslatot 18 ország támogatta, s Robert Menzies ausztrál miniszterelnök vezetésével delegációt küldtek Kairóba, hogy Nasszerrel elfogadtassák a javaslatokat. De az egyiptomi vezető nem volt hajlandó érdemben tárgyalni a Londonban kimunkált elképzelésről.

Ebben az időben még egyértelműbbé vált, hogy a nyugati szövetségesek közt nincs egység, s az Egyesült Államok más irányban keresi a megoldást. Ezt nemcsak az amerikai választási kampány, hanem átgondolt politikai számítás is motiválta. Nem akarták felvállalni az erőszakos megoldás kockázatait, s nem kívántak osztozni a két klasszikus gyarmatosító hatalomnak az arab világban várható további tekintélyvesztésében. Tartottak attól is, hogy egy konfrontatív álláspont támogatása Moszkvával is kiszámíthatatlan konfliktust eredményezhet. Amerikai diplomaták körében nyugtalanságot keltettek azok a kósza hírek, melyek arról szóltak, hogy fegyveres konfliktus esetén szovjet és kínai önkéntesek sietnek az egyiptomiak

³⁰ Az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front 1954-ben kezdte el fegyveres harcát a francia erők ellen. Algéria végül is

segítségére. Amíg Dulles számára a nemzetközi ellenőrzés maximális, Eden számára minimális követelés volt.³¹ Még a Menzies-delegáció Kairóban tárgyalta, amikor Dulles ideiglenes megoldásként előterjesztette a Szuezi-csatorna Használóinak Társulása (SCUA) felállításáról szóló tervet, mely a vízi úton való áthaladás technikai-pénzügyi teendőit koordinálná, amíg tárgyalásokon végleg nem rendezik a szuezi kérdést. Az amerikai diplomácia úgy vélte, hogy a terv lehetőséget ad a Nasszerrel való kooperációra, de ha ő erre nem hajlandó, akkor is időt lehet nyerni, s az adminisztrációnak az elnökválasztás után nagyobb lesz a mozgástere az ellenlépések megtervezésében. Noha az elképzelést Nasszer már előzetesen elvetette, a csatornát használó országok szeptember 19-én kezdődő második londoni konferenciáján résztvevők nagy része támogatta. A SCUA felállítására október 1-jén Londonban került sor, de érdemleges szerepet a további eseményekben nem játszott.

A figyelem aztán ENSZ felé fordult: szeptember 23-án ugyanis a brit és a francia kormány a szuezi válság ügyében kérte az ENSZ BT összehívását. A két ország által benyújtott határozat-tervezet az első londoni konferencián elfogadott javaslaton alapult. A testület október 5-14. közt tartott plenáris ülésein, s az egyiptomi, brit és a francia külügyminiszter tárgyalásain felmerült egy kompromisszumnak a lehetősége, de a katonai opció Eden részéről ekkor történt felvállalása mindezt zátonyra futtatta.

A brit-francia katonai tervezők által kidolgozott Muskétás-tervet a két kormány még augusztus 11-én elfogadta. Ez szeptember 15-re írta elő az Egyiptom elleni támadás megkezdését, de ennek technikai-politikai előfeltételeit erre az időre nem sikerült biztosítani. Brit részről hajlottak volna a terv lassú elaltatására, de Párizs erőteljes nyomást gyakorolt Londonra, hogy sürgősen cselekedjenek, mivel a szovjet haditechnika hadrendbe állításának befejezése a későbbiekben már nagyon megnehezíti a katonai megoldás végrehajtását. A francia kormány képviselői augusztus-szeptember folyamán számos alkalommal tárgyaltak Izraellel egy katonai konfliktusban történő együttműködésről, a francia fegyverszállításokról.

A zsidó állam vezetői aggodalommal szemlélték az Egyiptomba történő szovjet katonai szállítások, s a szuezi brit bázis kiürítése nyomán kialakult helyzetet. Ez Kairót nagyban megerősíthette, s a korábban Izrael számára kedvezőbb katonai paritást felborulással fenyegette. A július 26.-i fordulat a stratégiai környezetet még bonyolultabbá tette. Tel-Aviv tehát érdekelt volt az egyiptomi rendszer megdöntésében, illetve katonai meggyengítésében. Francia javaslatra Izrael vállalta, hogy Egyiptom elleni támadása szolgál majd ürügyként a francia-brit hadigépezet Egyiptom elleni támadásához. Október 14-én Chequersben, a brit

1962 márciusában nyerte el a függetlenségét.

miniszterelnök vidéki rezidenciájában Albert Gazier megbízott francia külügyminiszter, s Maurice Challe vezérkari főnök-helyettes ismertette az elgondolást, amely felkeltette Eden érdeklődését. Két nap múlva Párizsban, a Matignon Palotában a brit és a francia miniszterelnök, valamint a két külügyminiszter titokban folytatták a tárgyalásokat. Eden beleegyezett a háború izraeli részvétel mellett történő megindításába, s ezt a következő napon írásban is megerősítette. A három ország képviselőinek a részletekről szóló egyeztető tárgyalására Sèvres-ben, Párizs elővárosának egyik előkelő villájában, október 22-24. közt került sor.

Még a hadműveletek konkrét részleteinek napirendre kerülése előtt Ben Gurion izraeli miniszterelnök úgy érezte, hogy 1948 után érkezett az a pillanat, amikor gyakorlati lépéseket lehet tenni a zsidó állam további területi igényeinek biztosítása érdekében, Guy Mollet-val folytatott megbeszélésén felvette a Közel-Kelet politikai átrajzolásának lehetőségét. Többek közt Dél-Libanon, Ciszjordánia és az Akabai-öböl térsége szerepelt a kívánságlistán. Bosszúságára azonban a francia miniszterelnök irreálisnak ítélte a közel-keleti határok átrajzolásával kapcsolatos elképzeléseket. A tanácskozás résztvevői az Egyiptom ellen indítandó háborúhoz kedvezőnek ítélték a külső körülményeket. Lelkesítette őket a varsói, budapesti események híre, úgy vélték, hogy a lengyel és magyar válság nem teszi lehetővé Moszkva számára, hogy a készülődő vállalkozásukat veszélyeztesse. Számítottak arra is, hogy a katonai fellépést helytelenítő Amerikát a kampány utolsó napjaiban főképp az elnökválasztás foglalkoztatja.

A tanácskozás utolsó napján, október 24-én a villa konyhájában szövegezett, táskairógépbe diktált, helyesírási hibáktól sem mentes protokoll szerint – melyből csak Ben-Gurion példánya maradt meg, – az izraeli erőknek október 29-én kellett megkezdeniük az akciójukat, s színlelt diplomáciai „bevezető” után, a következő lépésben, 31-én következett az egyiptomi erők elleni brit-francia akció.³²

A küszöbön álló háború előkészületei nem kerültek el a nagyhatalmak figyelmét. Az amerikai felderítés észlelte az izraeli, brit-francia katonai előkészületeket, a szovjet hírszerzés pedig egyes történészek vélekedése szerint – igaz ez egyértelmű forrásokkal egyelőre még nem alátámasztható – a hadműveletek megkezdésének idejéről pontos információkkal rendelkezett. Persze ha így van, nagy kérdés, hogy mikor kerültek az információ birtokába, s ha időben tudomásukra jutott miért nem osztották meg azt a kairói vezetéssel. A háború forgatókönyvét pontosan ismerő francia forrásokból a küszöbön álló eseményekről a párizsi egyiptomi katonai

³¹ Guhin, Michael Alan: *John Foster Dulles: A statesman and his times*. Columbia University Press, 1972. 289. o.

attasé is tájékoztatást kapott. Tharvat Okasha ezredes futárját azonban Nasszer csak október 29-én délben, órákkal a háború megkezdése előtt fogadta, s még ekkor sem hitte el, hogy Nagy-Britannia és Franciaország részese lesz a háborús kalandnak. Még korábban úgy vélte, hogy a nyugati katonai fellépésnek az államosítást követő héten 80, augusztusban 40, októberben pedig 20 százalékos lesz a valószínűsége, s ezt követően teljesen lekerül a napirendről.³³ Ebben alaposan tévedett, s a politikai sakkjátszmák közepette még az egyiptomi főparancsnokság szeptemberben készített összegzését, mely mérlegelte egy brit-francia támadás következményeit, sem vette elég komolyan.

Az előzetes forгатókönyvnek megfelelően az izraeli erők október 29-én helyi idő szerint délután ötkor behatoltak a Sínai-félszigetre, s egyetlen nap alatt közel száz kilométert nyomultak előre. A támadás az egyiptomiakat láthatóan váratlanul érte, a frontvonalon a zűrzavar, a bomlás jelei mutatkoztak. Október 31-én este 18:30-kor pedig az angol-francia légierő bombázni kezdte az egyiptomi célpontokat. A szovjet vezetés, mely ezekben az órákban ülésezett, úgy döntött, hogy kivonulás helyett katonailag vet véget a magyarországi forradalomnak. Azóta is izgalmas kérdés, hogy a szuezi kaland milyen mértékben játszott szerepet a beavatkozásról szóló elhatározásban. Az itteni hadi helyzet alakulása, mely felvetette az egyiptomi rendszer összeomlásának lehetőségét, kétségtelenül a döntés egyik fontos összetevője volt. Az elnökségi ülésen Nyikita Sz. Hruscsov, a párt első titkára úgy nyilatkozott, hogy az egyiptomi pozíciók elvesztését, s egy magyarországi kivonulást Nyugaton a Szovjetunió gyengeségével azonosítanák, vagyis Moszkvának birodalmi érdekei védelme érdekében mindenképp erőt kell demonstrálnia.³⁴

Az eredeti elképzelésektől eltérően a brit-francia légideszánt egységeket már november 5-én ledobták a csatornaövezetbe. Vagyis alig néhány órával azután, hogy az izraeli erők befejezték a Sínai-félsziget elfoglalását. Két nap után azonban az előrenyomuló inváziós erőket nem az egyiptomi tüzérségi, hanem a nagy erejű nemzetközi diplomáciai ösztűz megállította. A három hatalom támadását az ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülészakán a tagállamok többsége elítélte, és az Egyesült Államok is a leállítását sürgette. A Szovjetunió pedig az Izraelnek küldött éles hangú figyelmeztetés mellett közvetve termonukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, ha nem állítják le a katonai akciót. Moszkva a kemény hangú üzenetével erősíteni akarta szerepét a Közel-Keleten, s el akarta terelni a figyelmet a szovjet erők november 4-én kezdődött magyarországi katonai műveleteiről.

³² Shlaim, Avi: The Protocol of Sèvres: anatomy of a war plot. *International Affairs*, Vol. 73. No. 3. (1997), 530. o.

³³ Hewedy, A.: Nasser and the Crisis of 1956. in: Louis, WM Roger - Owen, Roger. (szerk.): i. m.168-169. o.

A konfliktus záró felvonása a vártnál hosszabb ideig tartott; a brit-francia csapatokat decemberben kivonták az övezetből, az izraeli erők az egyre erősödő diplomáciai nyomás ellenére csak 1957 márciusára hagyták el a Sínai-félszigetet. A Tirán-szoros bejáratánál lévő Sarm-es Sejkbe, a Gázai övezetbe, és az egyiptomi-izraeli fegyverszüneti vonal több más pontjára ENSZ erőket telepítettek. Kairó a Tirán-szoros mellett az 1888-as konvenció szellemében, a hajózás szabadságát minden állam számára a Szezi-csatornán is garantálta.

Katonai veresége ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szuezi háborúból, népszerűsége óriási mértékben nőtt az arab világban. London és Párizs háttérbe szorulásával a bipoláris nemzetközi rend két vezető erejének versenyfutása felgyorsult a térségben. Közülük a magyarországi forradalom leverésének negatív nemzetközi visszhangja ellenére, jelentős támogatásának köszönhetően e periódusban a Szovjetunió volt előnyösebb helyzetben az egyiptomi fővárosban. Kairóban nagyra értékelték Washingtonnak a szuezi konfliktus időszakában képviselt álláspontját, a Közel-Kelettel foglalkozó, 1957. januári Eisenhower-doktrína után a két ország viszonyában azonban ismét hűvösebb periódus következett.³⁴ Nasszer időszakában az el nem kötelezett államok egyik meghatározó tényezőjévé váló Egyiptomnak a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyában a saját érdekek többször is módosítást diktáltak. Az 1958-as iraki forradalom után romlott a Moszkvával való viszony, ezt a hatvanas évek elejétől a kapcsolatok javulása, majd szorosabbá válása követte. Az 1967-es háborús vereség következményeinek ellensúlyozásához szovjet részről jelentős támogatást nyújtottak, de a kialakult status quo megváltoztatásához Moszkva politikai-diplomáciai lehetőségei riválisánál lehatároltabbak voltak. Kairónak a kapcsolatai az USA-val az ötvenes évek végén javultak, de az eltérő érdekek miatt a hatvanas években szorosabbá nem váltak. A harmadik arab-izraeli háborúban Amerika Izraelt támogatta, a közel-keleti régió ekkor kerül a kiemelt külpolitikai prioritásai közé. Élete végén Nasszer is realizálja, hogy a

³⁴ Rainer M. János: A Szovjetunió. in: Békés Csaba (szerk.): *Evolúció és revolúció*. 1956-os Intézet-Gondolat Kiadó, 2007. 51. o.

³⁵ Az elnök a Közel-Kelettel foglalkozó üzenetében a régiót az olaj, és geostratégiai jelentősége miatt az egész nyugati világ szempontjából létfontosságú övezetnek nevezte. Kilátásba helyezte, ha kell fegyveres erővel is megakadályozzák a Szovjetunió és szövetségeseinek a nyugati világ érdekeit veszélyeztető aspirációit. Az elnöki üzenet a korábbi Truman-doktrínától eltérően a Pax Americana érvényességét már az egész térségre kiterjesztette. Az Eisenhower doktrína: Az Egyesült Államok elnökének beszéde a Kongresszus ülésén. Washington 1957. január 5. in: Lugosi Győző (szerk.): i. m. 371-376. o.

rendezési „kártyák 99 százaléka” az USA kezében van, az ezzel való politikai számvetés azonban már egy másik korszakban következett be.